DENUMIRI PENTRU *ÎNCREȚESC (FRUNTEA)* PE BAZA ALRR. *Sinteză* I

IULIANA MARA MANTA

În lista hărții 33 din ALRR. *Sinteză* I se întâlnesc opt verbe[1], grupate după criterii morfologice: *a încreți, a încrunta, a înfrunta, a cărunta, a zbârci, a zgârci, a strânge, a (se) întuneca*.

1. ORIGINEA ŞI RĂSPÂNDIREA TERMENILOR

a. Termeni care formează arii largi

A ÎNCREȚI (derivat din *creț* cu pref. *în-*; *creț* etimologie necunoscută; ar putea fi **crĭcius, -a, -um,* derivat lat. pop. din *crĭcus* < gr. *χρίχος* în loc de *cĭrcus* < gr. *χίρχος* 'cerc', poate sub influența lui *crispus* 'creț'[2]) este atestat în toate ariile lingvistice ale dacoromânei. Repartiția dialectală diferă în funcție de concurența şi fluctuația între clasa cu sufixe şi cea fără sufixe de prezent *(-ésc* şi ø). Astfel, forma *încrețésc* (forma literară) apare în toate ariile dacoromânei; forma fără prefix *crețésc* (DLR v. *încreți*) apare în trei puncte cartografice din Crişana (138, 202, 211), un punct din Bucovina (467), două puncte din Moldova (584, 658), două puncte din Muntenia (801, 804) şi un punct din Oltenia (971). Forma verbală *cri̯ețurắsc* (derivată de la *crețuri*) este întregistrată într-un punct din Banat (81), iar forma apocopată *încrețą̆́* (3 sg.) apare în trei puncte din Oaş (207, 216, 219).

Formele verbale fără sufix de prezent formează arie în Banat, Crişana şi Transilvania: *încreț* este înregistrat într-un punct Crişana (116) şi în 14 puncte din Transilvania; *încret* apare în 15 puncte din Banat, 11 puncte din Crişana şi în 20 de puncte din Transilvania.

Această concurență a formelor verbale cu/fără sufix şi fluctuația între cele două clase flexionare este confirmată şi de răspunsurile suplimentare: *încrețésc*, înregistrat în nouă puncte din Banat, în câte un punct din Crişana şi Bucovina, în

[1] Folosim pentru clasificarea verbelor formele de infinitiv din limba literară.
[2] Sursa pentru etimologii este DA/DLR.

FD, XXXVI, Bucureşti, 2017, p. 54–58

BDD-A27542 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:57 UTC)

două puncte din Muntenia şi în cinci din Oltenia; *încr̯eţurăsc* într-un punct din Banat (81); *creţăsc* într-un punct din Oltenia (924); *încréţ* într-un punct din Banat (53) şi *încrét* în patru puncte din Banat (explicabil prin analogia *pot/poţi*).

A ÎNCRUNTA (< lat. *cruento, -are*; forma cu prefixul *în-* pare a fi mai nouă şi creată pe teren românesc) formează arie în Muntenia, dar este înregistrat sporadic şi în alte zone. Forma verbală fără sufix (forma literară) *încrúnt* apare în două puncte din Banat (18, 84), în două puncte din Transilvania (339, 399) şi în şase puncte din Muntenia. Forma cu sufix *încruntéz* este dominantă în Muntenia (12 puncte), dar apare şi într-un punct din Oltenia (945); *cruntéz* [*crunta* (înv. şi pop.)], formă fără prefix, este înregistrată într-un punct din Oltenia (986). Fluctuaţia între conjugările I (*-éz*) şi IV (*-ésc*) este înregistrată tot în Muntenia, pentru care s-a înregistrat forma *încrunţésc* (881).

Al doilea răspuns confirmă concurenţa între formele cu/fără sufix pentru Oltenia (985) şi folosirea formei fără sufix în Banat (44): *încrúnt*.

A ÎNFRUNTA (< lat. pop. **infronto, -are*) este înregistrat cu forma *înfrúnt* în punctul 695 din Muntenia şi este grupat, după modelul flexionar, cu formele fără sufix ale verbului *a încrunta*.

A CĂRUNTA (s.v. *încărunţi* < *cărunt* cu pref. *în-*); forma verbală *să̯ c̯ărúntă* (3 sg. refl.), înregistrată într-un punct din Muntenia (704), este grupată la tiparul flexionar *încrúnt*. Termenul este obţinut prin metaforizare: *a face riduri pe frunte* poate sugera îmbătrânirea, exprimată de verbul *încărunţi*. O altă explicaţie ar putea fi confuzia/analogia cu verbul *crunta* (sau anticipare vocalică *să cruntă- să căruntă*).

A ZBÂRCI (DLR < bg. *сбърча*) şi **A ZGÂRCI** (< v. sl. *съгрѣчити сѧ*; prin Ban. şi sudul Transil. ʻa se şifonaʼ) sunt grupate după tiparul flexionar cu sufix. Forma *zbîrcésc* formează arie compactă în Oltenia (18 puncte) şi o arie restrânsă în Muntenia (cinci puncte), fiind înregistrată şi în câte un punct din Banat (30), din Crişana (159) şi din Transilvania (411); forma apare şi ca al doilea răspuns într-un punct din Banat (35). Forma verbală *zgîrcésc* apare în puncte izolate: un punct din Banat (35) acelaşi punct cartografic în care este folosit *zbîrcésc* ca răspuns suplimentar), un punct din Muntenia (677) şi un punct din Oltenia (944).

A STRÂNGE (<lat. *stringĕre*) este înregistrat în câteva puncte izolate din mai multe arii, în sintagma *strîng (frúntea)*: un punct din Banat (16), un punct din Crişana (132), două puncte din Transilvania (337, 361), două puncte din Moldova (628, 660), trei puncte din Oltenia (942, 948, 950). La al doilea răspuns, apar următoarele forme: *strîng (frúntea)* în Oltenia (929); *~kél̯ja válur̯i* în Moldova (544).

A (SE) ÎNTUNECA (<lat. *intunico.-are*) formează arie lingvistică în Muntenia, oscilând între forme reflexive şi tranzitive: *mă întúnec* în patru puncte (711, 717, 815, 818) şi *întúnecă* (~ *frúntea*) în trei puncte (819, 834, 866).

BDD-A27542 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:57 UTC)

b. Termeni care formează arii restrânse

A ÎNĂLȚA (lat. **inaltio, -are*) este înregistrat în două puncte din Oltenia (929, 997), cu/fără prefix pentru prezent, respectiv, cu valoare tranzitivă/ intranzitivă, în sintagmele: *înălțắz frúntea* (997) şi *înálț din frúnte* (929).

A RIDICA (< lat. *eradicare*) apare în câte un punct din Muntenia (837) şi din Banat (99), cu valoare tranzitivă/ intranzitivă: *u̯o ridíc* (prezența pronumelui la feminin motivată de gestul anchetatorului), *rădíc dîn ź́ń̥ĭ* (*ź́ń̥ĭ* 'sprâncene').

A FACE (< lat. *facĕre*), ca verb de acțiune, intră în sintagme cu *creț, cută, rid* (ultimul doar la al doilea răspuns); *cută* (< bulg. *kuta*); *rid* (< fr. *ride*): *fac crétur̥ĭ* un punct din Banat (44); ~ *cúte pe frúnte* un punct din Oltenia (973).

Verbul apare şi la al doilea răspuns, în sintagmele: *fac crétur̥ĭ* (Oltenia 912, 918), *faș cr̥ieț pi dắnsa* (2 sg.) (Bucovina 488), ~ *cúti* (Bucovina 507, Moldova 660), ~ ~ *pi frúnti* (Bucovina 508), *fășĭ rídur̥ĭ* (3 sg.) (Bucovina 516).

A MIȘCA (etimologie necunoscută) este înregistrat într-un punct din Bucovina (488): *mĭj d̥intr-ắnsa* (prezența pronumelui la feminin este motivată de gestul anchetatorului).

A ÎNGRUZI (s.v. *îngurzi* 3^0 „a face crețe, a boți, a încreți, a strânge pe margini; p. anal. se îngurzește obrazul cuiva, când se încrețește sau gura când o faci pungă"; derivat cu prefixul *în-*, dintr-un substantiv **gurz* (păstrat din derivatul *gurzuiu*), iar acesta dintr-un lat. pop. **gurgeus*; sensul originar era „a da forma gurguiului (țâței)"): *s-u̯o-ngruḑắș̡t̡iaș̡ắ p̡i̯é̯l̡i̯ă* (punctul 474 din Bucovina).

A SE JENA (< geană; *ź́ănă*): *să ź́eńázĕ* (3 sg. refl.) înregistrat în punctul 89 din Banat.

c. Alte verbe de la răspunsuri secundare

În afară de verbele analizate anterior (*a (în)creți, a face, a încrunta, a strânge, a zgârci)*, este înregistrat verbul **a posomorî** (<cf. magh. *szomorú* 'trist'), în forma cu sufix pentru prezent: *posomorăsc* (punctul 587 din Moldova). Față de limba literară, verbul este folosit tranzitiv [*posomorăsc* (fruntea)].

2. MOTIVAȚII

a. Termeni cu motivație transparentă: *a încreți, a încrunta, a înfrunta, a zbârci, a zgârci, a strânge, a ridica, a înălța, a face (crețuri, riduri, cute), a mișca, a cărunta, a(se) întuneca, a se jena* . În această subclasă, putem identifica mai multe fenomene semantice: verbe în relație de antonimie (poate fi influențată de gestul anchetatorului): *a ridica, a înălța/ a încrunta*; verbe de acțiune (*a face*, *a mișca*); verbe care exprimă intensitatea gestului (*a încrunta, a înfrunta*); verbe neutre semantic (*a încreți, a zbârci, a zgârci, a strânge*).

b. Termeni cu motivație netransparentă: *a îngruzi, a posomorî*.

BDD-A27542 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:57 UTC)

3. CONCLUZII

Analizând repartiția dialectală şi frecvența unor forme verbale, formulăm următoarele observații: din punct de vedere morfologic, se constată concurența tiparelor flexionare (cu/fără sufix) care apare în mai multe zone, inclusiv în Muntenia (*încrúnt/ încruntéz*), nu doar în graiurile de tip nordic; trecerea de o conjugare la alta (I la IV); tranzitivitate/intranzitivitate. În privința etimologiei, se remarcă frecvența termenilor moşteniți din latină (câțiva din slavă, bulgară, maghiară). Pentru concurența termenilor care formează arii compacte, am reprezentat pe hartă trei verbe cu frecvența cea mai mare: *a încreți*, *a încrunta*, *a zbârci*.

Cele mai multe motivații sunt transparente; fenomenul stilistic frecvent este metaforizarea; semantic, unele verbe apar cu seme diferite de cele din limba literară. Anumite verbe pot fi grupate în serii de opoziție (influențate de gestul anchetatorului- ridică sau coboară fruntea): *a înălța, a ridica* (direcția în sus şi semul [+ mirare]) // *a întuneca, a posomărî* (direcția în jos şi semul [+ supărare]).

SURSE

ALRR. *Sinteză* I = *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Sinteză* I. coordonator: Nicolae Saramandu; colectiv redacțional: Dana-Mihaela Zamfir, Marilena Tiugan, Verginica Barbu Mititelu, Carmen Radu, Irina Floarea, Mihaela Morcov, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005.

DA = Academia Română, *Dicționarul limbii române (A–Lojniță)*, sub conducerea lui Sextil Puşcariu, Bucureşti, Librăriile Socec & Comp. şi C. Sfetea; Imprimeria Națională; „Universul", 1913–1948.

DLR = Academia Română, *Dicționarul limbii române* (DLR), serie nouă, redactori responsabili: acad. Iorgu Iordan, acad. Alexandru Graur, acad. Ion Coteanu, acad. Marius Sala, acad. Gheorghe Mihăilă, Bucureşti, Editura Academiei, 1965–2010.

LES DÉNOMINATIONS POUR *ÎNCREȚESC (FRUNTEA)* 'JE FRONCE (LE FRONT)' À PARTIR DE L'ALRR. *Sinteză* I

RÉSUMÉ

Les éléments lexicaux dialectales analysés reflètent quelques particularités: morphologiquement, la concurrence entre les formes verbales sans suffixe et les formes verbales avec suffixe et la concurrence entre la première et la quatrième conjugaison. En ce qui concerne l'étymologie, on constate la fréquence des termes hérités du latin. La carte représente les verbes les plus fréquentes au niveau des patois du dacoroumain.

Institutul de Lingvistică
al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti"

BDD-A27542 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:57 UTC)

BDD-A27542 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:57 UTC)